

**KONSULTA VOR IN SPETZIÁL STATÜTT
VOR IN TRENTINO – ALTO ADIGE/SÜDTIROL**

Vürvüarn bazma bill tüan zo Bèksla in sèlbstendig statütt

Vorbriaf

Tria, hornung 2017

www.riformastatuto.tn.it

Konsulta vor in spetziàl Statùtt vor in Trentino - Alto Adige/Südtirol,
Vürvüarn bazma bill tüan zo Bèksla in sèlbstendig statùtt.
Vorbriaf , Tria 2017.

Zoang bia ma mage bèksln in Sèlbstendig Statùtt

Vorbriaf vodar Konsulta vor in spetziàl Statùtt vor in Trentino-Alto Adige/Südtirol

Tria, hornung 2017

Di Konsulta vor in spetsiäl Statùtt
vor in Trentino - Alto Adige/Südtirol:

VORSITZAR

Giandomenico FALCON

VITZEVORSITZAR

Jens WOELK

Lorenzo BARATTER, *Konferéntz von sachaffkhnöpf – rat meararhait*
Rodolfo BORGA, *Konferéntz von sachaffkhnöpf – rat mindarhait*
Donata BORGONOVO RE, *Konferéntz von sachaffkhnöpf – rat meararhait*
Carlo BORZAGA, *trianar Pintom von koperativan*
Manuela BOTTAMEDI, *Konferéntz von sachaffkhnöpf – rat mindarhait*
Paolo CHIARIELLO, *Organizatziong von sindakètt von arbatar - UIL*
Matteo COSULICH, *Trianar Universitét*
Arrigo DALFOVO, *Organizatziong von sindakètt von arbatar - CISL*
Giuseppe DETOMAS, *Konferéntz von sachaffkhnöpf – rat meararhaite*
Maurizio FUGATTI, *Konferéntz von sachaffkhnöpf – rat mindarhait*
Paride GIANMOENA, *Rat von lånt autonomi*
Martina LOSS, *Feroine: vèlt sektor*
Lucia MAESTRI, *Konferéntz von sachaffkhnöpf – rat meararhait*
Adalberto MOSANER, *Consiglio delle autonomie locali*
Luca NOGLER, *Arbat Feroine*
Fabio PIZZI, *Sotziàl Feroine*
Barbara POGGIO, *Kulturàl Feroine*
Marcello POLI, *Arbat feroine*
Paolo POMBENI, *Arbat feroine*
Anna SIMONATI, *Organizatziong von sindakètt von arbatar- CIG*
Laura RICCI, *Rat von lånt autonomi*
Mario TONINA, *Konferéntz von sachaffkhnöpf – rat meararhait*
Walter VIOLA, *Konferéntz von sachaffkhnöpf – rat mindarhait*

'Z hâmda gearbatet nidarzoschraiba in briaf

Alberto Pace e Sandra Perini, Dipartimént vor di Institutziônàl un Gesetzt arbatn vodar Trianar Sèlnstendig
Provîntz

Traduzione del Documento preliminare della Consulta per la riforma dello Statuto speciale, a cura di

Andrea Nicolussi Golo

Luisa Nicolussi Golo

Sportello linguistico cimbro - A Tùrle aff di Zung

Magnifica Comunità degli Altipiani Cimbri

Innhalt

Vorbort

Djeneràziln, aftz baz ma arbetet, bia ma bill tüan	pag. 5
--	--------

Ume baz ma arbetet zo bèksla in Statùtt

I. Dar grunt vodar spetziàl sèlbstendig	pag. 7
II. Sèlbstendig Provìntzan un Redjóng: baz da tüan un bia da vüarnse vür	pag. 9
III. Di zungmindarhaitn	pag. 11
IV. Kamoünder, pintom un vortretom	pag. 15
V. Bazta åsteat dar sèlbstendig, nemmen toal in sèll boda auzmacht dar stato un di européane pintom	pag. 19
VI. Bia ma redjarse	pag. 23
VII. Garade Demokrati, innemmen di pürgar, un guata vüarom	pag. 25
VIII. Bazma hatt un bia ma untarlekk 'z gelt	pag. 27

Vorbort

Djeneràlziln, aftz baz ma arbatet, bia ma bill tüan

Disar briaf khint vürgetrakk vodar Konsulta vor in spetziàl Statùtt vor Trentino - Alto Adige/Südtirol azpe grunt zo macha nemmen toal in pürger afte bèkslom von Statùtt nâ in sèll boda auzmacht 'z provintziàl gesetz von 2 von hornung 2016, n.1. Ditza gesetz, dòpo zo haba augelekk di konsulta azpe strumént vürzovüara "zo macha nemmen toal daz mearste boma mage di pürger un alle di feroine aftz baz ma bill drinnleng in näuge Statùtt, haltante kunt von sèll boda bart bèksln in Belschlânt" khütt o ke di tarft auzmachan "an vorbriaf boda zoaget di bichtegarstn sachandar boda gianb getânt zo bèksla in spetziàl Statùtt", (art. 4), azpe grunt briaf zo macha nemmen toal di laüt (art. 5). 'Z gesetz sèlbart khütt o ke, nâ in sèll boda khint auzgemacht vo alln di konsulta tarft nidarschraim an "lestn briaf" (art. 4, kòmma 2).

'Z provintziàl gesetz khütt nèt bia zo bèksla in Statùtt, 'z lazzt az sai di Konsulta auzzomacha bia zo tüana un zo vuara vür bazta iz khent detzidart in Vorsitar vodar Provintz un in Vorsitar von Provintziàl Rat vo Tria. In groazan gântzan di Konsulta haltet az sai djüst sterchan daz mearaste boma mage di sèlbstendig boma sa hatt, in da gelaichege zait tarftma haltn kunt vo bia ma sait gelekk haüt zo tage saiz pitt gèlt, saiz pitt allz daz ândar un asó dar Statùtt tarft gian guat vor ditza o, darzuar tarftar haltn o kunt vo bia 'z rense Stato un Redjóngen un bia ma tüat auzohalta un zo untarstütza di mindarhaitn, von strumentn vor da gerade demokratzia un no bia ma bill machan di regln vodar vüarom.

Haltante kunt vo bazta âsteat dar kostutziong tarftma o khön "bazta iz drâ zo bèksla in di kostitutziung sèlbart", ditza iz auzgemacht von gesetz boda hatt augelekk di Konsulta. Azpe ma boazt atz 4 von kristmânat 2016 votârante di laüt hâm nèt âgenump di bèkslom vodar kostitutziung boda iz gest khent âgenump von Parlamént. Di Konsulta iz gânt vür allz ummaz pitt soinar arbat ombromm: 'Z gesetz sèlbart hatt auzgemacht ke bazta bart bèksln in di kostitutziung iz ummadar a motif zo bèksla in Statùtt ma nèt dar uantzege, darzuar zo bèksla in Statùtt iz sa gest khent auzgemacht von kostitutziònàl gesetz n. 3 von 2001 boda, schraibante schiar vo näugom in V Titl vodar zboate toal vodar Kostitutziung hatt gântz gebèkslt bia 'z hâmda zo legase panândar Stato un Redjóngen un hatt auzgemacht di sachandar lai vor bintsche zait "sin azta di statùtt bartn khemmen gebèkslt" (art. 10) nemmante â di näung regln azta dise hettatn z'soina pezzar baz di altn. Soinante sber zo vorstiana bia Stato un Redjóngen mang arbatn pittnândar pinn naMng kostitutziònàl regln, mearare vert saitmase gevuntet stekhan, asó beratz sichar pezzar bèksln in gântz Statùtt zoa azta allz sai hōatrar.

Allz ummaz disar Briaf iz nèt gerüaft zo bèksla in gântz Statùtt ma lai zo macha in earst tritt zuar ditza un zo khöda in groazan gântzan an bettan bege ma bill machan nidarzoalega in Nauge Statùtt. Vor ditza, di Konsulta dòpo z'soina inngetretet, hatt auzgemacht zo venna bele 'z soinz di bichtegarstn sachandar bose tarft drau arbatn. Vor aniaglaz vo disan sachandar izta khent nidargeschribet a relaziung vo ummaz vodar Konsulta odar vonan auzante (ditza iz gest mengl lai vo bazta âgeat di sachandar von gèlt). Spetar, drauredanteda, hattma gevuntet vor aniaglan argomént di sachandar boda alle soin gest dakòrdo, di näung sachandar vürzotruga, odar bazma hettat gemak tüan ândarst odar pezzar.

Vor aniaglan tage boma hattzan draugeredet izta khent nidargeschribet von buró von vorsitar an briaf boda iz khent gemacht lesan alln in taolnemmar vodar Konsulta sèlbart, z'sega bisa eppaz hâm drauzokhöda un asó iz gest destrâr ren vür in di ândarn trèff.

Vor aniaglaz sachan boma hatt geböllt auzren izta khent gètt an trèff odar toal vonan trèff, ma allz ummaz iz hoatar ke mearare sachanddar soin gepuntet tra de se un asó ettlane vert saitma gekheart bidrumm zo reda aftaz gelaichege boma sa hatt gehatt geredet inan ândarn tèff. Disar briaf zoaget in groazan gântzan allz bazta auz iz khent.

Aniaglaz sachan boma drauhattgeredet iz nidargelekk asó:

- . Vorbort un bia ma tüat, boda machan vorstian vo baz ma bill ren un baz ma bill tüan;
- Baz ma hatt auzgemacht az sai pazzar, da soinda drinn allz daz sèll boda disa Konsulta bill vürtrang dòpo zo habasan draugeredet alle pittnândar un pittnândar detzidart, disa sachandar bartn soin dar grunt von sèll boma bart trang in Vorsitzar vodar Provîntz un in Vorsitzar von provîntzial Rat;
- An roatordnung vo allz daz sèll boda iz khent khött balmasan hatt draugeredet un boda o mage khemmen guat zo vorstiana pezzar bia zo tüana.

Dar Grunt vodar spetziàl sèlbstendig

Vorbort un bia ma bill arbatn

Da spetziàl sèlbstendig boda hãm haüt, drinn in di Redjóng Trentino – Alto Adige/Südtirol, di Sèlbstendig Provintzan vo Tria un Poatzan L'autonomia speciale di cui oggi godono, nella cornice della Regione Trentino – Alto Adige/Südtirol, soin dar zil vonan lãngen stòrischen bege. Allz ummaz dar spetziàl Statùtt hatt nia darkhennt un darkhennt nonet haüt in grunt boden gitt rècht z'soinada.

Dar tèkst von Statùtt schöllatt hãm an huat boda khurtz khütt ombromm 'z izta disar Statùtt, baz dar bill muanen, un aft bele ziln dar bill rivan, ziln boda soin dar grunt vodar sèlbstendig sèlbart von laüt boda lem in Trentino – Alto Adige/Südtirol.

Siãnka az nèt berat a djüstz gesetz, disar huat bart mang zoang hoatar ber ma sait, ombromm 'z lemmda panãndar mearare khnöpff laüt in ùnsar Redjóng.

Nã disan auszeng, dar huat schöllatt khurtz khön bele 'z soinz di **sachandar boda grüntn di sèlbstendig** geredjart von Statùtt un bia zo redjrase pinn vüarom haltante kunt von belese kostitutziònàl gesetz.

Ma tarft nidarschraim dise ziln un in grunt vodar sèlbstendig azza mang khemmen darkhennt, saiz von Bleschlãnt saiz vodar Euròpa, sichrante azta allz mage stian drinn un mage soin darkhennt vodar belesan Kostiutziong, zoaagante un schützante di spetzialitèt boda da soin in disa Redjóng un boda auznemmen di laüt boda da lem von ãndarn.

Dar huat böllat aunemmen alle di sèlln sachandar boda zoang ke disa Redjóng iz nèt azpe alle di ãndarn, dar tarft soin khurtz un hoatar, guat zo varlera vor lãnga zait.

Di bichtegarstn tritt nãzogiana

1. Stòrische un politische grünt vodar sèlbstendig

Di sèlbstendig von Trentino – Alto Adige/Südtirol iz dar mittlare punkt boda auzikhent, saiz azpe istitutziong, saiz azpe kultur, boda hatt soin **grunt in pintom De Gasperi-Gruber** von 5 herbestmãnat von 1946. Durch disan pintom, un vor di vornaügom innggevüart 'z djar 1972 un di ãndarn spetar – un soin darkhennt vodar Organizatziong von Vereinte Nationen 'z djar 1992 hatt zuargètt zo maga machan verte an internatzionàl strait - soinda khent untarstützt un augehaltet di taütschan zungmindarhaitn von Trentino – Alto Adige/Südtirol un, in groazan gãntzan, alle di laüt boda da lem un hatt gesichart zo maga stian in patze ãna groaze straitar.

Ditza hatt zuargètt zo maga **lem pittnãndar** un zo schützase ummaz pinn ãndar, zo helvanen zbisnen fõlk boda hãm an ãndra zung un an ãndra kultùr, ãndre traditziongen.

2. Bia 'z izta di sèlbstendig gruntet soi spetzialitét

Dise motive, un vor daz bichtegare bosa bölln muanen in di bèlt, gem dar sèlbstendig von Trentino – Alto Adige/Südtirol a **spetzialitét**, boda soinn andarst baz alle di andarn sèlbstendig,, saiz di normàlegen, saiz di spetschalegen, darkhennt vodar Kostitutziung.

Dar Trentino – Alto Adige/Südtirol, vor bia 'z izta gemacht soi earde iz bege boda durchgjan un trèffanse mearare fòlk, boda pintet da belese un taütsch kultür un boda iz zbisnen un pintet da obar Euròpa pittar untarn.

Da spetzial sèlbstendig von Trentino – Alto Adige/Südtirol geholft zo maga hãm a gesellschaft åna maurn, offe alln in laüt pitt mearare zungen in kultürn, pintante pittnãndar alle saiz in di Redjóng sèlbart saiz pinn sèlln aft andar sait vodar grantze. Ditzta boda hatt getãnt dar Trentino – Alto Adige/Südtirol mage soinn a mustar zo lirna lem pittnãndar vor åndre Redjõngen, übarhaup in Euròpa.

Darzuar di sèlbstendig von lentar von Trentino – Alto Adige/Südtirol hatt soinne burtzan in lem vo alln in lentar von Alpn boda da stian fòlk pitt åndre kultürn, belese, taütsche un ladinar vo alln disan di sèlbstendig ziaget auvar daz peste, untarstützt di traditziungen, gegruntet aftaz sèlbartredjarnse, aftaz helvanen ummaz pinn andar zbisnen in laüt boda da lem, laüt boda soinn gest guat zo venna bia zo khemmsasan drauz vor hërta von problèm boda 'z lem pittnãndar mage gem.

3. Bia 'z izta vürkhent di sèlbstendig

Di sèlbstendig von Trentino un von dell'Alto Adige/Südtirol iz sichar vürgãnt – sidar in earst Statùtt von djar 1948 zo riva affon sèll von 1972 un aftz allz daz sèll boda nåizkhent spetar un in nåing regln inngevüart von kostitutziunål gesetz n. 2 von djar 2001 – gebante mearar vèrt, vürzovüara di dianst vor di laüt, in zboa sèlbstendig Provintzan, haltante kunt vodar Redjóng ma haltante kunt o vodar stòrdja von zboa Provintzan. Ma hatt hërta gesüacht zo haba guate berichte saiz pinn Belschlãnt, ma in Euròpa un pittar gãntzan bèlt o, süachante hërta zo macha daz sèll boda geat guat vor alle.

Di sèlbstendig von Trentino e all'Alto Adige/Südtirol hatt zuargètt zo sichra azta di laüt mang lem pittnãndar un in patze alln in fòlk un mage khemmen z'soina a bèrkstatt boma mage arbatn zo süacha bazzez iz daz peste boma mage tüan in a bèlt hërta mearar malamentar.

Åndarz boma hatt draugeredet

- a) Ma hatt gedenkh bazta iz vürkhent in di vorgãnnatn zaitn, von Bischofprintz sin affon traktåt vo Saint Germain von 1919.
- b) Ma hatt geredet bia ma zoagetze pinn Österraich.
- c) Bia ma zoagetze pinn Euregio.

Di sèlbnstendig Provìntzan un di Redjóng: baz da tüan un bia da vüarnse vür

Vorbort un bia ma bill arbatn

Dar spetziàl Statùtt vo haüt khütt, haltante kunt vodar internatzionàl pintom un ândarst baz di ândarn spetziàl sèlbnstendig statùtt, ke 'z soinda darkhennt drai toalnemmar, gerunet afte Redjóng Trentino – Alto Adige/Südtirol un afte zboa sèlbnstendig Provìntzan vo tria un Poatzan alle mang machan gesetz un hãm di vüarom vor mearare sachandar.

Disar mustar iz gerunet nèt lai in Statùtt ma in di Kostitutzióng sèlbart. 'Z berat nèt kostitutzióngal azta beratn darkhennt lai di zboa Provìntzan. Un az iz bar ke ma magat boll übarleng zo bèksla di Kostitutzióng pittnândar pinn Statùtt bèkslante asó in gântz mustar, di Konsulta hatt gegloabet pezzar nã in sèll bodar iz khent geschafft zo stiana un zo arbata drinn in mustar boda da sa iz pinn drai toalnemmar haltante djüst az sai asó.

Vor daz sèll soinda khent gehaltet di kostitutzióngal nem "Redjóng" un "sèlbnstendig Provìntzan" bol darkhennante ke in di vorgånnahtn djar hattmada vil draugeredet un âna abezostraita ke ma magat vennen ândre nem o.

Di bichtegarstn tritt nãzogiana

1. Bazta tüat di Redjóng

In groazan gântzan di Redjóng, schöllat khemmen darkhennt azpe an istitutzióng boda haltet panândar di zboa gebitn, boda soiante bol ândarst ummaz von ândar hãm però stòrdja un traditzióngen pittnândar un ditza mage helvan balma tarft auzmachan groaze sachandar boda âgian alln genoatn. Un vor daz sèll dar Redjóng schöllatnar khemmen zuargètt mearare funktzióngen. Darzuar aft soine politische funktzióngen – zo macha pittnândar - möchatada o khemmen draugètt zo maga haltn pittnândar di zboa sèlbnstendig Provìntzan, ditza berat nãuge ma sa untargelek in dise lesth djar.

Da earst funktzióng mage khemmen gemacht haltante vor di Redjóng zo maga nidarschraim di regln boda âgian un boda tarfan soin gelaich vor poan in Provìntzan. Asó berantda azpe sa iz est matèrie boda soin lai vodar Redjóng, in dise sachandar di provìntzan mang nicht draukhön. Dar Redjóng magatnda o khemmen zuargètt nãuge matèrie boda mang khemmen gemacht pittnândar un sparante gètt. Dar Redjóng magtnar o khemmen zuargètt ândre matèrie boda bol soin von zboa Provìntzan ma bodase gian zo trèffa un zo legase obar an ândar. Ma magat o zuargem dar Redjóng vürzovüara bazta âgeat ünsar gebit, boda âgeat in gètt o, pittn ândarn statn übar di grentze, nã in européan gesetz.

Tütma bia ma bill, bazma zuargèt, bazta hatt zo tüana di Redjóng iz bichte haltn kunt ke azta durch dar sèlbart di zboa provìntzan arbatn pittnândar, ditza iz a gebinn vor aniaaglana von zboa Provìntzan.

2. Bazta mage bèksln aftaz sèll boda auzmacht di Redjóng

Auznemmen bazta hatt zo tüana gerade pittar Redjóng un daz sèll boda, anvetze, khint zuargètt zo lega panândar di Provintzan, ditza schöllat machan bèksln bia di Redjóng sèlbart detzidart. In di sachandar boda di Redjóng hatt zo detzidra sèlbart schöllatma gian vür zo votara "an khopf an voto" âna zo halta kunt vo bela Prvintz ma sait, anvetze aftaz sèll boda âgeat drauzoschauga aftz poade di Provintzan schöllatma votàrn nâ bela Provintz ma zoaget. Natürllich bazta khint votàrt tarft spetar varlèrn vor alle un mage khemmen gebèkslt lai votàrante bidar pinn gelaichegen regln..

3. Bia 'z tarfanda soinn di sachandar boda âgian dar Redjónal vüarom

Vor bazta âgeat di vüarom tarftma haltn kunt ke hërta mearar ditza bart soinn vürgetrakk von zboa Provintzan un ditza tarfta soinn inngetrakk in da öffentlesche Redjónal vüarom o.

Di Redjóng magat allz ummaz arbatn zo schètza bazta auvarkhint von politike, zo vorstiana pezzar un zo studjara, baispiel, legante au buró boda drauschang aftz ditza odar "konferentzan" odar "redjar kabin" in alle di sèlln arbatn bose globe azta sai mengl zo pinta panândar odar zo konfrontàra di provintzan pittar Redjóng sèlbart

4. Ândre mögliche kompeténts

Dar Redjóng magatnda khemmen zuargètt ândre kompeténts, ditza o, zo sichra un auzohalta di zungmindarhaitn. Aftz ditza magatze khemmen no mearar darkhennt haltante kunt vodar ladinar mindarhait boda da iz in da gântz Redjóng. Dar Redjóng magatar khemmen o darkhennt zo sichra di sachandar boda âgian in lentar, azta ditza khemmat zuargètt in zboa Provintzan.

5. Bia 'z khemenda augelekk di Redjónal organe

Vor bazta âgeat di gesetz organe dise mang nèt soinn ândarst augelekk baz pinn konsildjarn elédjart von laüt.. Darzuar magatma auzmachan auzolega an organ pitt mindar laüt baz daz sèll boda auzkhemmat legante panândar alle di sèlln elédjart in di zboa Provintzan, azpe da auzmacht dar Statùtt vo est (allz ummaz tarfatma haltn azta disar organ o saibe elédjart). Vor bazta âgeat in vüar organ disar magat khemmen augelekk innvângante di asesör von zboa sèlbstendig provintzan.

Ândarz boma hatt draugeredet

- a) Drinn leng ândre laüt in di Redjónal vorsâmmlung.
- b) Machan nemmen toal in mearare auzzomacha di sachandar, haltante kunt von sèll boda tarft tüan di Redjóng un sicharante di zung khnöpf.
- c) Sicharn di lântautonomi, haltante kunt von zung khnöpf.
- d) Innemmen gerade di Redjóng nidarzolega di plân vor di sachandar boda khemmen getânt von provintzan boda però di Redjóng hatt drauzoschauga alln sovl zait.
- e) Bidar nâschaung un auzmachan bazta âgeat in sachandar vodar enerdjia un bia auzzonütza di idroelètrische kraft.
- f) Darkhennen dar Redjóng an platz vor bazta âgeat in pèrng, di gesuntkhait sicharom un di pensiongen.
- g) Darkhennen di Redjóng azpe setz vo sèlbstendige authority vor di rècht informatziongen un zo schètza di öffentlesche provintzial politeke.
- h) Di Redjóng azpe setz boda drauschauget in sèlbstendig govèrno von Draite Sektór, boda magat soinn augelekk von Provintzan.

Di zungmindarhaitn

Vorbort un bia ma bill arbatn

Da storische, kultural un zungmischom iz darkhennt azpe grunt vodar spetzialitét von Statütt vo haüt un von regln boden machan vürgan (übarhaup in dekrèt-gesetz n. 592 von 1993) nâ azpe da auzmacht 'z gruntgesetz zo retta di zungmindarhaitn geschribet in artikl 6 vodar belelsan Kostitutziung .

Dar spetzial Statütt vo haüt sichart un darkhennt di sèlbstendig, saiz aniaglan mentsch, saiz in zung khnöpf (art. 2) un haltet inn, nâ in rècht zo maga machan gesetz boda hârn di Redjóng un di sèlbstendig Provìntzan un nâ in intenatzional rècht, zo schütza un zo untarstütza di zungmindarhaitn.

Aft bazta âgeat di zungmindarhaitn, dar naüge Statütt schöllat haltn kunt vo drai sachandar: zoang in vèrt boz hatt untarstützan di zungmindarhaitn, sicharn di schütz un di rècht boda di zungmindarhaitn hârn est, zuargèm naüge schütz un rècht boda da est nèt soin.

In disa arbat zo bèksla in Statütt, tarftma haltn di gesetz un di regln boda sicharn in di Provìntz vo Poatzan zo maga lem pittnândar di drai zungmindarhaitn (taütsch, belesch un ladinar) boda soin grunt vodar Provìntz sèlbart, un in da trianar Provìntz auzohalta un untarstütza di drai zungmindarhaitn boda da soin (ladinar, bersentòlar un zimbar).n).

Vor dítza soinda gântz ândre gesetz zbisnen in zboa Provìntzan, gegruntet aftna aniaglaz metsch in di Provìntz vo Poatzan (zung khnöpf), afte lentar in di provìntz vo Tria (lentar boda lem sidar hërta di di zungmindarhaitn).

Vor di ladinar bèkslnda no ândre sachandar o, 'z soinda ândre rècht in di zboa Provìntzan bosa lem (no ândarst iz vor di sèlln boda lem in di drai kamoüdar vodar provìntz vo Belùn).

Bazta âgeart in drai khnöpf von zungmindarhaitn vodar Provìntz vo Tria (ladinar, bersentolar, un zimbar) un darkhennt in di artikln 15 kòmma 3, 48 kòmma 3 un 102 un pinn gesetz 6 von 2008 soinda khent augelekk regln vor aniaglan khnopf nâ azpe dar iz gelekk.

Trotz disan diferentze dar schütz zuargèt in zungmindarhaitn iz gehaltet eppaz guatz vo alln drai in zung khnöpf boda lem in di Provìntz vo Tria. Di ladinàr però böllatn di gelaichegen rècht von sèlln vodar Provìntz vo Poatzan, di zboa taütschan zungmindarhaitn, anvetze, soinante asó khlumma hârn sberar, übarhaup vor bazta âgeat di ekonomì).

Asó, bol stianante pitt deferentege regln, di drai zungmindarhaitn vodar Provìntz vo Tria magatn soin pezzar darkhennt un hârn a pezzarna politische vortretom, ma magaten zuargem zo nemma toal allz ummaz, siânka azza soin in bintsche, zo redjra di Provìntz (azpe Kamou odar pintom vo Kamou azpe dar Comun General de Fascia) odar zo nemma toal in ândre representatif organe (dar Konsildjo von sèlbsting lentar).

Siânka azta di situatziung iz gântz ândarst vor di drai khnöpf, saiz vor bazta âgeat di vorgânnatn zaitn, saiz vor haüt zo tage, iztada mengl azta dar Statütt mach soi di schütz bodada soin, un vornaügarise aulegante naüge struménth zo untarstützase.

Bol haltante kunt ke da redetma in abstrakt, ma dar Statùtt tarft khön hoatar bele 'z soinz di rècht un di grunt garantzie boda machan vuaz in alln in gesetz boda bartn khemmen.

Dar zil, zo lega in Statùtt regln boda untarstützan un auhalten di zungmindarhaitn, iz dar sèll zo geba mearar vèrt dar zung un dar kulturàl mischom un machan asó krescham alumma dise khnöpf machante raichar di gesèllschaft, di kultùr un di ekonomì vodar Provintz vo Tria.

Di bichtegarstn tritt nâzogiana

1. Mearar vèrt un pezzarne regln

Z iztada mengl zo geba mearar vèrt in **darkhennen** von zungmindarhaitn legande di regln boda âgian disan sachandar in toal von Statùtt boda âgeat di earstn **grünt vodar sèlbstendig**, boda anvetze est soinz in di artikl 102 un 15 kòmma 3 von spetziàl Statùtt.

Ma bill o machan **darkhennen ke di pluralitét un di mischom** von fôlk boda sidar hêrta lem in Alto Adige/Südtirol un in Trentino un gem vèrt disarn earde, schraibantez in an vorbort o.

Zo lega panândar un zo pinta di ladinar boda lem in poade di sèlbstendig Provintzan izta mengl zo halta kunt drinn in Statùtt vonar **uantzegen ladinar kulturàl mainschaft**, börtar boda khön ke di ladinar soinz an uantzegez folk in zboa Provintzan (di ladinar azpe mindarhait über provintzial).

2. Ândre strumentn vor di zungmindarhaitn, vor di schual, vor di zung un vor di kultùr

Ma schöllat innvüarn in **gruntsatz vo sèlbart zung** sèmm boda lem di zungmindarhaitn (legande drinn in Statùtt bazta sa iz geschribet in di gesetz).

Darzuar tarfatma khön hoatar ke ma schöllat **arbatn pittnândar über-provintz un über-Redjóng** saiz in di sachandar boda âgian dar schual saiz vor ândre boda âgian dar zung un dar kultùr, überhaup zo lega panândar sterchar di ladinar

3. Stercham di politische vortretom von zungmindarhaitn von Trentino

Zo sichra azta di zungmindarhaitn mang hâma a politische vortretom izta mengl zo bestetiga in **lântsetz** boda da sa iz vor di ladinar (art. 48, kòmma 3, von Statùtt).

Ma böllt o innvüarn ândre sôrt vo vortretom vor di taütschan mindarhaitn .

Gesek bia bichte 'z iz haltn dise zungmindarhaitn un zo untarstützase berata mengl zo sichra di lentar boda lem dise zungmindarhaitn: vor in kamou vo Lusérn, vor di bersentolar Kamoüandar (gebante garantzie azta hettatn zo khemma geleck panândar di dianst) un vor in Comun General de Fascia.

Darzuar zo macha nemmen toal in zungmindarhaitn in lem vodar Provintz un zo sichra azta dise zungen un kultur khemmen gehaltet magatma schaffan azta dar Provintziàlrat un di Djunta khemmen **informàrt un nâgevorst** von zungmindarhaitn (baispil, aulegante a "Konsulta vor di zungmindarhaitn" azpe setziong drinn in di lânt-autonomi).

Zo geba naüga hilfe in ladinar folk haltetma az sai djüst auleng azpe Redjóng an **redjónal Rat vor di kulturàl ladinar gemeinschaft** boda lekk panândar alle di ladinar teldar azpe uantzege organo nâzovorsa, âna zo bèksla di istituziongen von zboa sèlbstendig Provintzan.

Ândarz boma hatt draugeredet

- a) Ren vo "kulturàl diferentzan" anvetze baz lai vo "zungmindarhaitn"
- b) Bidar nâschaung bazta âstetat dar glaiche zbisnen in aniaglan mensch un alle un innleng naüge mindarhaitn (art. 2 von Statùtt).
- c) Vürleng azta di Redjóng sichar di zungmindarhaitn.
- d) Vürleng zo sichra di khnöpf Rom un Sinti.
- e) Khön ke ladinar un zimbar soinz über Redjónal.
- f) Roatn ândre khnöpf azpe "mindarhaitn".
- g) Zuargem dar Authority vor di mindarhaitn zo maga drinnren aftz daz sèll boda tüan odar auzmachan ândre istituziongen

Kamoünder, pintom un vortretom

Vorbort un bia ma bill arbatn

In Statütt boda da iz est di Kamoünder, un alle di ändarn entn von lentar sojn darkhennt in mearare pünkt: untar in gesetz gevalt vodar Redjóng (art. 4, kòmma 3), untar in vüarom funktzionen, saiz vodar Redjóng saiz von Provintzan (pitt ändre börtar von art. 18 earstar un zboate kòmma), azpe toal von finantz sistèm von zboa Provintzan boda mang machan di gesetz vorz gèlt boda khint zuargètt (artikln. 79 e 80). Von Titl IV von Statütt, boda redet gerade von Lânt entn, boda innhaltet lai regln bia zo sichra di vortretom in khnöpf von zungmindarhaitn un zo geba zuar dar Redjóng bia zo redjra di inngestèlltar.

'Z mengln da, anvetze, in gântz bia 'z hâmda sèlbartzoredjruse di kamoünder un bia da hâmda zo redjruse pinn Provintzan un pittar Redjóng. Natürlîch mangda varlérn di kostirutzionâl gesetz, überhaup bazta khütt dar art. 114, ma pròpio vor da groaz autonomi boda hâmda di Provintzan un di Redjóng schuagetz auz sovl bida khemmat gètt bintsche vèrt dar sèlbstendig von Kamoünder un von ändarn lânt entn, siânka azzen nèt khint gemacht mengln daz djüst gèlt '.

Ditza iz a velar boda tarft khemmen gerichtet, âna zo schauga bida bart khemmen zuargètt, in gântz odar lai toal, di kompeténtz afte lânt entn in sèlbstendig Provintzan.

In Statütt vo haüt di sachandar boda âgian in lânt entn sojn zuargètt dar Redjóng (art. 4, kòmma 3), anvetze in sèlbstendig Provintzan izzen zuargètt allz bazta âgeat in gèlt (art. 80). Di regln auzgemacht pinn dPR n. 526 von 1987 (gebèkslt 'z djar 1997) hâmda eppaz gerichtet di sachandar khödante ke "in Kamoünder khemmenen zuargètt vüarom funktzionen boda âstian dar Redjóng odar in provintzan pittnan Redjónâl odar provintzial gesetz" un ke "dise gesetz tarfan vennen, bia vürzovüara di naüng funktzionen, zuargèttent legantese pittnânder aztada iz mengl, schaffantesen o".

Zo geba zuar naüge kompeténtzan tarftma haltn kunt o vo bia est vüarnse vür di zboa sèlbstendig Provintzan

Di bichtegarstn tritt nâzogiana

1 Innvüarn di gruntsatz vor di sèlbstendig von kamoünder

'Z beratada mengl zo khöda drinn in Statütt börtar boda sicharn di sèlbstendig von kamoünder azpe entn boda vortretom un boda vor earst vürtrang di demokratzia von lentar, börtar boda o sicharn azta di kamoünder hâmda eppaz zo maga draukhön aftaz sèll boda khint auzgemacht un boden âgeat, darzuar azta pazzan di funktzionen boden sojn zuargètt pinn gèlt boden khint gètt zo magase vürvüarn. Ma tarft o khön ke dar satz zo helva ummaz pinn ândar geat vürgetrakk zbisnen in kamoünder o haltante kunt von sèll boda khint getânt aftz soi gebit.

2. Ordnung kompeténts vor di lânt entn un vor di sèlbstendig Provìntzan

Haltante kunt von sèll boda sa iz vürkhent, izta mengl azta in Provìntzan khemmen zuargètt a kompeténts boda mage machan varlèrn zo haba rècht zo maga machan gesetz vor allz bazta àgeat in kamoünder un in lânt entn, àna azta ditza gea kontra zo maga haltn a Redjónalkompetenz zo haba rècht drauzoschauga un da sèll vor di lântingestèlltar. Ma magat darzuar gem dar Redjóng, drauzoschauga un zo sichra azta allz khemm getânt an pestn.

3. Khön bia 'z mangse leng panânder di lânt entn

In di satz boda àgian in kamoünder tarftma innschraim bele 'z soin di funktziongen soi sèlbart un bia da mang khemmen gelekk panânder pitt àndre lânt entn àna zo khöda gerade bia un baz dise tarfan khemmen gemacht.

4. Di kamoünder drinn in provìntzial istituzionàl sistèm

Nidarlegante bia 'z khemmenda zo redjrase di sèlbstendig Provìntzan di kamoünder tarfan vennen an platz boda nèt sai lai di vüarom von kamoünder sèlbart (vüarom rolle), ma da tarfan mang khön daz soi aftaz sèll boda khint auzgemacht un vürgetrakk von gântz provìntzial sistèm (politische rolle).

5. Bia 'z nemmenda toal di lânt entn aftaz sèll boda auzmachan Provìntzan un Redjóng

Di lânt entn mang khemmen inngenump azta khemmen augelekk guate strumentn boden zuargem zo maga nemmen toal in sèll boda khint auzgemacht vodar Provìntz un vodar Redjóng.

In Statùtt tarftma innschraim in Konsildjo von lentar azpe vortretar von kamoünder, un khön bazzar hatt zo tüana un bia dar mage vürtrang daz soi.

Ma magat o übarleng zo macha nemmen toal in kamoünder zo macha di gesetz durch in Konsildjo von lentar, saiz vürzotragase, saiz zo nemmase à, un zo lega au eppaz boda mage helvan azta nèt berat akòrdo. Ma mage o seng bida in ditza magatnda khemmen inngenump di vortretar von zungmindarhaitn o.

6. Satz zo macha pazzan di funktziongen pinn gètt zuargètt

'Z gètt zuargètt in lânt entn tarft pazzan pinn kompeténtzan zuargètt. Disar satz tarft allz ummaz haltn kunt azta di lânt entn mang auhaltn ditza

7. Darkhennen di stòrischen formen boda vürvüarn daz sèll boda iz vo alln

Nâmp in satz boda àgian in kamoünder, dar Statùtt tarft darkhennen di stòrischen formen boda da soin vürzovüara 'z geplèttra boda hërta iz gest vo alln.

Àndarz boma hatt draugeredet

- a) Machan nemmen toal in lânt entn aftaz sèll boda khint auzgemacht, übarhaup afte vornaügom von spetziàl Statùtt, afte regln vürzovüaranen, un afte arbatn vodar paritètische Komisiong (ex art. 107 spetziàl Statùtt).
- b) Zuargem funktziongen vodar Corte dei conti gerade in Kamoünder odar von soin vortretar organe.
- c) Kamoünder azpe vortretar un schütz von mindarhaitn.
- d) In mengl zo darkhenna di kamoünder azpe sèlbstendig entn boda hâmp soin vortret zbisnen in àndarn Redjónal istituziongen boda da soin.
- e) Azta dar Statùtt auhalt daz sèll boda khint gevorst von kamoünder (Pedemonte, Magasa, Valvestino) boda vor djarhundart soin gest untar Tria un boda da fascismo hatt anvetze zuargètt in àndre Redjóngen nidar nâmp (Veneto, Lombardia).

Bazta ásteat dar sèlbstendig, nemmen toal in sèll boda auzmacht dar stato un di européane pintom

Vorbort un bia ma bill arbatn

Nidarschraibante bazta ágeat un di sèlbstendig kompeténtzan vodar bèkslom von Statùtt, dar grunt zil iz dar sèll zo halta bazma sa sait gest guat zo haba un süachan zo riva zo haba zuargètt eppaz mearar, haltante kunt vo bia ma zoagetze zuar in Stato un di ándarn Redjónal auonomie, nidargelekk vodar kostitutziònal bèkslom von 2001 un vo allz daz sèll boda iz khent auzgemacht spetar.

Asó, di autonomi von sèlbstendig Provintzan vo Tria un Poatzan un vodar Redjóng Trentino - Alto Adige/Südtirol bart khemmen detzidart, in soine grunt satz, lai von Statùtt ána mear zo mocha någian in sèll boda khütt dar V Titl vodar Kostitutzióng sèmm boda disar (bia 'z redjarnse di normàl Redjónen) sichart in spetziàl Redjónen un in sèlbstendig Provintzan a gröazarna autonomi. 'Z khemmata asó vortgenump dar duppl bege von gesetz – statütesche un normàl – boda haüt mearare vert iz nèt hoatar un gitt zuar nèt zo vorstianase. Pitt disan punkt hatta nicht zo tüana azta saibe nèt khent ágenump von laüt di kostitutziònal bèkslom von 2016.

'Z izta mengl azta dar Statùtt inhalt, ná bazta auzmacht di Kostitutzióng, di satz aftz bia ma hatt z'arbata pittnándar pinn Stato un pinn Redjónen (übar di konfin o) un zo nemma toal in sèll boda auzmacht dar Stato un bia zo redjrase pittar européan Pintom.

Di bichtegarstn tritt nåzogiana

1. Innrichtn, vornaügarn un zuargem näüge kompeténtzan

Di bèkslom von Statùtt tarft vornaügarn un herrichtn pezzar di kompeténtzan boda soin zuarrgètt haüt in spetziàl Statùtt, haltante kunt von sèlln zuargètt vodar bèkslom von V Titl, von zboate toal vodar Kostitutzióng ná dar klausel boda gitt zuar zo maga ánemmen daz peste von kostitutziònal gesetz von 18 bimmat von 2001, n. 3 (art. 10).

Darzuar mangda khemmen inngeschribet in Statùtt di grunt satz boda ágian in kompeténtzan boda haüt gruntn aft durchvüar regln odar abegètt von Stato.

'Z magata o khemmen zuargètt kompeténtz aftz sachandar boda haüt nèt iz a djeneràl slbstendig kompeténtz, azpe zo halta da kunt 'z vèlt un vor ándarz.

2. Bia zo sichrase balma ánemp di statgesetz

Zo sichrase balma geat ázonemma di statgesetz übarlekkma zo lega drinn in Statùtt in sistèm augelekk pinn durchvüar regln khött in dekrèt gesetz von 16 lantz von 1992, n. 266, boda zuargitt zo maga machan pazzan di provintzial gesetz, aftaz sèll boda hatt kompeténtz dar Stato, pinn sèlln von Stato sèlbart, ditza però ána auzzostracha di provitzial gesetz boda sa soin,

sichrante asó azta dise gesetz mang stian un gian vürsnen. Ma gloabet o az sai eppaz guatz azta khemm inngeschribet in Statütt bazta sa auzmacht da durchvüar regl (dPR 1 hornung 1973, n. 49) sichrante in Vorsitar von sèlbstendig Provintzan un vodar Redjóng zo maga nemmen toal in Ministar Rat balda khemmen ågenump gesetz boda ågian bazta zuarsteat in sèlbstendig Provintzan un dar Redjóng.

3. Bia zo pintase pinn åndarn Redjónge un pinn Stato

Dar Statütt bart mochan vürleng bia zo arbata pittnådar pinn åndarn Redjónge, un bia 'z håmda zo arbata pittnådar Stato un Redjónge, matèrdja boda haüt iz auzgemacht vodar konferéntz Stato-Redjónge, dise regln schöllatn sojn gemacht uantze un gelaich vor alle. Allz ummaz barta mochan khemmen gehaltet a bichtegar platz vor di provintzial un Redjónal Rat.

4. Arbatn pittnådar übar di konfin un innmachanse in Euròpa

Geradege regln magatn khemmen inngeschribet bia zo arbata pittnådar übar di konfin. Aft ditza dar Statütt magat sicharn an bichtegen platz in provintzial un Redjónal Rat.

In Statütt barta mochan khemmen darkhennt, nå in sèll boda khütt dar V Titl von zboate Toal vodar Kostitutzióng, azta di sèlbstendig Provintzan un di Redjóng mang nemmen toal nidarzoschraiba di briavan vodar Européan Pintom vor di internatzionål akòrde, darzuar zo maga machan akòrde pinn State un pinn lånt entn vo åndre State.

5. Auzmachan bia, un sin bo, ma mage håm rècht zo macha gesetz

Aft bazta ågeat in machan di gesetz dar Statütt bart mochan khön daz höatraste boma mage sin bo un bia ma hatt rècht zo macha gesetz nå in rècht boda aft ditza hatt dar Stato. Ditza o, un übarhaupt, afte sèlln matèrdje odar statfunktzióngen boda åmagegian in aniaglana grunt matèrdja, azpe balma auzmacht di livèlln von sèll boma auzgett odar zo schoana di konkorentz, zuargètt in Stato von artikl 117 zboate kòmma vodar Kostitutzióng. Eppaz asó mage khemmen khött drauzoschuaga daz öffentlesche gèlt, boda sber ågraift di provintzial un Redjónal sèlbstendig, boda però sa haüt iz gerade auzgemacht von Statütt (art. 79).

Aftz ditza – haltante kunt ke 'z iz mèchte sber leg drinn in Statütt regln boda gian guat vor aniaglana matèrdja – mangda khemmen untargelekk di durchvüar regln, zo vennase un zo legase dakòrdo un zo regulara bele 'z sojn di sachandar boma mage detzidarn sèlbart un bia 'z khinta zo sbera afte sèlbstendig gesetz di djenerål klausln boda sojn statal, darzuar in kompétentzan afte livèlln von sèll boma auzgett un zo schoana di konkorentz, daz sèll boda ågeat in zivil ordinamént, in rècht, un strafrecht.

6. Hoatarn bazta ågeat in durchvüar regln

Vor bazta ågeat in durchvüar regln haltetma az sai djüst – khödante hoatar ke dise sojn vor soi natür sèlbart statal – zuargèm drinn in Statütt ke da sojn auzgeredet zo arbata pittnådar afte auronomì von sèlbstendig Provintzan un vodar Redjóng. 'Z geata vorstechart dar rolle vodar paritètische Komisióng, khött in art. 107 von Statütt, un giananda pezzar regolårt daz sèll boda auzmacht di paritètische Komisióng un daz sèll boda dea auzmacht dar Governo.

7. Statütbèkslom – ordentlich un gekhürtzart – un bidase vürvüart dar provintzial Rat

Bia 'z vüarnse vür di provintzial un Redjónal Rat, auzgemacht von artikl 103, in di arbatn zo bèksla in Statütt tarft sojn vorstechart un tarft khemmen darzuar auzgebetart in bèkslom von VI Titl, boda ågeat di finantzial bèkslom durch khurtza revisióng. Allz ummaz mangda khemmen inngévånk di provintzial un Redjónal rat bia auzzomacha di durchvüar regln un zo geba politesche indiritzo aftaz sèll boda detzidarn fi Konferéntz Stato – Redjónge un di Uantze Konferéntz.

In di bèkslom von Statütt magata khemmen, pellar haltante kunt vodar Kostitutzióng, auzstudjært drinnzolega ke sèlbstendig Provintzan un Redjóng mochanse vennen pittnådar afte bèkslom von Statütt boda bartn khemmen gemacht spetar.

8. Kalusel zo sichra di sèlbstendig

Zbisenen in lestn klauseln von Statütt tarfta khemmen geschribet hoatar ke nimmar mear di nåing regln von Statütt sèlbart mang khemmen genützt zo mindra di sèlbstendig boda iz gest khent darkhennt in Provintzan un dar Redjóng vorda iz khent gebèkslt dar Statütt.

Toal sèkse

Bia ma redjartse

Vorbort un bia ma bill arbatn

Dar Statùtt khütt allz bazda mocht soin getânt bia zo rédjra di Redjóng. Vor di Provintzan, dar Statùtt gitt lai a para règl, un anvetze venntma bia zo arbata, in "statùtege gesetz", a gesetz vodar Provintz ågenump vodar gröazarste toal, un pittnan referendum boda untarstützt (untarstütz gesetz). 'Z statùtege gesetz khütt bia ma arbatet zo redjra di Provintz: bia ma elédjart di vortretar, bia da arbatn fra se, bia ma macht a motzion vo sfidutscha in Vorsitzar, ben ma mage nèt soin elédjart un bia ma toalt auz di plètz zbisnen mánnen un baibar. Darzuar khütze bia di laüt mangse vürtrang un bia 'z khemmenda ingerichtet di provintziäl referèndum zo nemma vort un inzostèlla naïge gesetz, un zo vorsa bazda pensàrn di laüt.

Di bichtegarstn tritt nåzogiana

1. Forma di governo delle Province

Ma untarstützt bazda iz khent ingerichtet sin haüt atz bia ma arbatet:

- a) innrichtn in Statùtt di gruntregln un di strumentn vor di dirèkte demokratzia (lesan di sait sibane) innstèllante grunt zo untarstütza di istituziongen von pòst, zoa azza mang nemmen toal zo macha di gesetz, un zo maga drauschaung atz bazta khint getânt; da makta soin inngetrakh, azó azpe 'z iz sa in Statùt, dar Zivil Rettar, boda vorsichart 'z rècht von laüt un von feròine boda arbatn vor alle;
- b) vor åndarz geatma nå in "statùtege gesetz" vo anìaglana Provintz.

2. Rédjarform vodar Redjóng

Ma mocht intrang in Statùtt di bichtegarstn tritt zo rédjra di Redjóng, nå in mustar boma hatt zornìrt (zboata sait); ma bart seng bia ma innrichtet vor di Redjóng o, 'z "statutege gesetz"

Åndarz boma hatt draugeredet

Bazda böllat khemmen vürgetrakk zo untarzostütza di Redjóng zoa azze sai bichte.

- a) Leng zuar bahemmegar in Redjónal Rat, haltante alz Redjónal konsildjjar a toal, 'z magat soin halbe, von provintzäl konsildiarn, magari auzbèkslante bazmaze zalt.

- b) Inrichtn bia di Redjóng Vorsitzkhait geat vor a zait auzgetoalt in zboa Vorsitzar von Provintzan.
- c) Haltn auz plètz in Djunta vor laüt boda nètt sojn khent elédjart, ma boda sojn gekhent alz bichtege laüt boda arbatn un tüan guatz vor di åndarn.o intellettuale e morale.

Gerade demokrati, innemmen di pürger, un guata vüarom.

Vorbort un bia ma bill arbatn

Dar Statütt bodada iz, khütt bia zo rédjra bazda âgeat di dirèkt demokrati, gebante règln atz bia di laüt mang khön daz soi afte gesètz, un bia 'z khemmenda inngerichtet di provintzàl referendum zo nemma vort un inzostèlla naüge gesètz, un instèlln an referendum afte Redjónàln gesètz.

Mearar baz zo süacha naüge strumentn vo dirèkt demokrati, muchtma nützan garècht bazdada sa iz. Ma magat innrichtn 'z rècht vo petizion.

Ma möchat o, pittn kostitutzionàl gesètz, innrichtn grunt boda khön bia zo macha di öffentlesche vüarom arbat haltante kunt biaz 'z iz in Trentino.

Di bichtegarstn tritt nâzogiana

1. Strumentn von rédjarm von Provintzan

Ma böllat hãm mearare strumentn zo traga vür di dirèkt demokratia in di Provintz, pitt:

- Inntrang 'z petizionrècht in Provintzàl odar redjónàl Rat (nâ in kompeténze) vorsichantese ke 'z khint âgenump;
- 'Z gesètziniaziv (von Rat von Kamoüdar) un nèt lai von laüt, sichrante ke 'z khemmenda gehaltet da kunt di partetschipativ formen;
- 'Z statutege gesètz bart innrichtn di règln von referendum. Dar Statütt magat auleng lai di règln gelaich vor di zboa Provintzan, azpe 'z sachan von referendum, ber 'z magen vorsan, vor baz, bénn un daz sèll boden mage âgian, ber 'z mocha detzidarn bidar mage khemmen âgenump un biavl laüt mochan votàrn un biavl vote 'z mochanda soin zoa azzar sai gehaltet guat;
- Untarstützan di dischiplin in Statütt aftn referendum asó azpe 'z iz in statutege gesètz, gebante darzuar in Rat von Kamoüdar di möglikkhait zo vorsa â, azpe 'z iz vor di eletör un vor di provintzial konsildjiarn.

2. Strumentn von rédjarm vor di Redjóng

Azpe Redjóng makma machan referendum, inngerichtet azpe di provintziàln, un referendum (boda nèt soin in di statütrègln, boda bill lai azzma vors in laüt) zo macha naüge Kamoüdar odar auzobèksla di circoskritziongen odar soine nem. Di dischiplin magat soin gehaltet alz Redjón, siànka azta dar ordinamént von lånt entn geat in Provintzan.

3. Tritt zo arbata garècht

Zo arbata garècht azpe öffentlesche vüarom, est dar Statütt khütt nicht, ma tarft nidarschraim di regln un innrichtn bia bichte 'z soinda di regln von sachandar boda âgian a guata vüarom. Dise tritt tarfan haltn kunt vo bo ma sait.

Di tritt zo arbata :

- a) Machan khennen daz meararste bazma tüat un aupezzarn di arbat, destrarnse un gian nå in gesétz bodada iz, zoa zo arbata daz peste; machan khennen di informatege struméntn boda helvan z'arbata;
- b) haltn kunt in di arbat boda khint gemacht, von zungen un vodar kultur, un trang vür di glaiche vo baibar un mǎnnen;
- c) innrichtn di vüararbat;
- d) haltn kunt von bazda bill di politik un di aminstratziong, boda soin zboa sachandar nèt auzomischa un vorstian balma mage tüan ândarz alz a tiabas a bòtta.
- e) Auhalt n bazda vürtrang di kamoûndar un di istitutziong, un haltnda kunt balma macht gesétz un balma detzidart.

4. Arbatn pinn laüt alle pittnândar

Zo macha toal alle von sèll boda khint auzgemacht, makma untarstützan di feroine bodada sa soin in di lentar vodar Redjóng (tschivikgenütz, vor'z lânt, feroine un kooperative) in näüge formen o.

Ândarz boma hatt draugeredet

Innrichtn näüge toalnemminstituten, alz struméntn vo demokrati, vor bazda âgeat di öffentlesche politik, (machan bizzan, publikinrichtom, renda drau, drauschaung, vorsichar von sèlbstendig)

Bazma hatt un bia ma untarlekk 'z gèlt

Vorbort un un bia ma bill arbatn

'Z iz hoatar ke zo maga soin sèlbartgerédjart un vürzotruga bazda ditza bill soin gemuant, mochte haltn kunt von sèll bodada iz zo maga zern.

Bia innzorichta 'z soina sèlbartgerédjart aftz gezéra azpe Provintz un azpe Redjóng in Statùtt, iz übarallz vodar spetzialitèt, azó azpe 'z iz darkhennt vodar Kostitutzióng. Doch dar art. 104 von Statut richtetz inn zoa az sai iantrar zo bekhsla bazda ágeat di finantziaratoal (Tit. VI- Artt. 69 ss. Statùtt) pittn gesétz von Stato, habante gehatt di stütz vodar Redjóng un von zboa Provintzan. Gianante nâ disarn protzedur, di finantziaratoal iz khennt inngerichtet pezzar pittn Akòrde vo Milân von 2009 un vo Rom von 2014 (c.c. Sicharum Pakt)

Schaugante bia 'z soinda gânt di sachandar boda ágian dar finantziarsèlbstendig, makma seng ke von 2009 vort izta gest hërta mearar gèlt, soinante mearar gèlt in di unsarn lentar un habante azó mearar gèlt boda innkhint pittn tasse, un darzua izta khennt zuargétt mearar gèlt von Stato, azó azpeda innrichtet dar Statùt. Azó nâ dar Stato hatt gezert mindar vor di lentar (sin atz < 5%).

Von 2009, pittar krise, 'z gèlt boda di spetzial sèlbgeständig hâm gemucht gem zo ziaga au di konte von Stato, zo geba o a hânt pittnândar, hatt gebóllt munen mindar gèlt 'z zera da: dar Stato hakht abe, di Provintzan muchan gem bazzen khint gevorst, almeno a toal (Akòrdo vo Milân, I. 191/2009; Sicharum Pakt, I. 190/2014, auzoalantese in di zait, ânemante zo halta au naüge kompeténze, ringarnte bazda mucht zaln dar Stato.

Bida ânka 'z gesétz aftn fiskâl federalism iz nèt vor di spetzial sèlbeständig (nâ in art. 27 vodar I. 42/2009), dise muchan gelaich auhaltz bazzez khostet, haltante kunt bia sa soin gelekk; biavl 'z muchta gem aniaglana Sèlbargerédjart Provintz iz khent auzgemacht pittn Akkòrdo vo Milân (I. 191/2009) un in Sicharum Pakt (I. 190/2014). Di Sèlbartgerédjart provintzan hêlvan nâ zo halta au di kónte von Stato, nemmante â naüge kompeténze, ena zo haba darzua gèlt.

Darzuar soinsa gepuntet atz bia zo nütza 'z gèlt, von régl'n vodar européan Pintom, aftn fiskal kompakt gian auz gelaich pittn kónte (art. 81 Kost.; art. 79 Statùt).

In ta' vo häüt iz makma neméar ânemmen mearar baz sovl, naüge kompeténze zo halta au.

Häüt, nâ in akòrde vo Milân un Roma, di finantziär sèlbstendig vodar Redjóng un von Sèlbartgerédjart Provintzan steat au:

- grunt vodar finantziär passung. Di spetzial selstendig haltetse au lai aftz bazda khint inn pin tasse boda khemmen vo va un khinta ingètt mindar von stato un vodar IVA atz baz ma innvüar zo vorkhoava;

- grunt/muchan arbatn zo riva afte obietivi von djüst auzgetoala un von helvanen pittnândar, un zo halta bort in sicharum pakt un zo halta kunt vo bazda bill dar komunitâr ordinamént: ma nemmp å pintung afte khaufkraft, ma haltet au bazda ågeat in Stato un zalten in gèlt (von 2014, 905 mildjü aftz djar);
- auzbetarn di fiskâl sèlbstèndig von Provintzan: gemen rècht zo maga bèkhsln di prohundert un di baz ma mage gem ena zala, auhaltn un arziang von tasse, un gem volla kompeténtz vor bazda åsteat in tasse afte haüsar.
- auzmachan baz da mucht inngem di Redjóng un di Provintzan zo maga haltn bort in sèll boda iz khent ingestèllt vor di öffentlesche ekonomì von djar 2015, un innstèlln an "Verbuntsistém vodar Redjóng" boda, pitt allz daz åndar, trakk zo riva afta sèll boden vürstèllt di öffentlesche ekonomì, boda garantirn di Sèlbartgerédjar Provintzan in Stato. Un riordino appare pertanto opportuno, pur considerando che l'esperienza dimostra la grande difficoltà nel garantire le entrate contro azioni unilaterali imposte dallo Stato e il "ridimensionamento" della disponibilità di bilancio.

Bar haltn djüst innrichtn vo naügum, biz ånka iz malaméntar mang innziang gèlt pittn ordnung von Stato un bazda iz khent gehakht in di roatom.

Di bichtegarstn tritt nåzogiana

1. Sicharom zo haba 'z gèlt zo halta au di selbstandig (djeneral zil).

Dar obietiv djeneral, zo bèkhsln auz in statùt in di sachandar finanziaère, mucht sicharn nå dar finantziâr sèlbstèndig. Ditzu mage soinn pittnar "finanziâr regl boda, haltante au bazda ågitt di selbstandig, hengse atz daz sèll boda vürkhint vor daz öffentlesche gèlt (azpeda khütt dar Prof. Cerea) zoa zo toala auz bazdada iz z'zera, haltante kunt von sèll boda pazzt in Stato un in Redjógâl sèlbstending, un toalante inn tra bazda vürtrak dar Stato un bazda khint gètt in selbstending zo maga vürtrang soine kompetentze.

2. Strumentn zo riva aftn djeneral zil.

Zo riva aftn djeneral obietiv muchanda soinn sicharum odar nåüge dispositziongen von Statùt boda:

- a) bizzan biavl gèlt ma gètt, haltante kunt von sèll boda innkhint pittn tasse, un haltn in grunt 9/10;
- b) auzmachan biavl ma mucht inngem vor solidarietà nazionale (nå in gesétz 42/2009), haltante kunt bo ma sait un in laüt bodada soinn, un atz biavl 'z khostnda di servitzi (afte Kamoünder von pèrng, köstetz 20% mearar);
- c) vorsicharn di provintzal finântze azzta hettat auzovalla a krise (haltante kunt von kostitutzionel gesétz aftn auzgelaichegen bilântschon, vor Redjóngen un kamoünder, nå in art. 81 vodar Kostitutzion) zo macha front, azzta auvallat a krise, in problem z'soina gehenkh atz bazta innkhint pittn tasse, un atz baz ma mucht zuargem nå in òbligo zo helavnen pittnândar;
- d) instèlln di tributâr sèlbstending vor allz bazda ågeat boda mucht soinn inngezalt (aliquote, basi innzala, dedutziongen, detratziongen, usw.);
- e) seng bida mang soinn mearare selbstending kompeténtze vor bazda pazzt in tasse, 'z magat soinn nåsüachan ber 'z zalta nètt, machan innzaln, un vennen di sèlln boda nètt zaln di tasse;
- f) vorsicharn bazda innkhint, kontra bazda innrichtet dar Stato zo ziaga vort toalnnemmen.

Åndarz boma hatt draugeredet

- a) Vennen biaz zo giana d'akordo pittn Stato, vennante an djüstn platz.
- b) Vennen eparummaz alumma boda redet vor in Stato, zo giana übar in problèma von ettlan ministère.
- c) Auzdèstrarn in art. 79 von Statùtt, haltante aftna sait 'z gesétz – von Statùtt – un khödante allz bazda mucht soinn getânt zo legase in pratika.

Nimm toal khödante baz du böllast un khödante baz du pensàrst

iopartecipo.riformastatuto.tn.it

I FONDAMENTI DELL'AUTONOMIA

Che cosa rende la nostra autonomia davvero speciale?

PROVINCE AUTONOME E REGIONE: RUOLI, FUNZIONI E RAPPORTI

Quali sono i ruoli, i rapporti e le funzioni principali della Regione e delle Province autonome?

LE MINORANZE LINGUISTICHE

Come possiamo consolidare la tutela e rafforzare la partecipazione delle minoranze linguistiche?

COMUNI, FORME ASSOCIATIVE E RAPPRESENTANZA

Come possiamo valorizzare il ruolo e l'autonomia dei Comuni e degli enti locali?

AMBITI E COMPETENZE DI AUTONOMIA, PARTECIPAZIONE ALLE DECISIONI DELLO STATO E DELL'UNIONE EUROPEA

Che cosa decidiamo in autonomia? Come possiamo partecipare alle decisioni statali ed europee che ci riguardano?

FORMA DI GOVERNO

Quali sono le istituzioni regionali e provinciali e quali le loro funzioni?

DEMOCRAZIA DIRETTA, PARTECIPAZIONE DEI CITTADINI E BUONA AMMINISTRAZIONE

Quali sono gli strumenti per una migliore partecipazione? Quali sono i principi di buona amministrazione?

RISORSE E VINCOLI FINANZIARI

Come possono essere garantite risorse adeguate, certe e sostenibili per l'autonomia?

ALTRI TEMI DI INTERESSE

Ci sono altri temi di cui discutere?

DOCUMENTI INVIATI ALLA CONSULTA

A chi scrivere e dove finirà il documento inviato?